

АНАЛІЗ ПОНЯТТЯ КРАДІЖКИ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ ІЗ КУЛЬТОВОЇ СПОРУДИ З МЕТОЮ ФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ТАКИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

ANALYSIS OF THE CONCEPT OF THEFT OF CULTURAL VALUES FROM A CULTURAL BUILDING WITH THE PURPOSE OF FORMING THE CRIMINAL CHARACTERISTICS OF SUCH CRIMINAL OFFENSES

Гусев Ю.М., викладач кафедри права
та економіко-фінансової безпеки

Приватний вищий навчальний заклад «Академія рекреаційних технологій і права»

Здійснено аналіз поняття крадіжки культурних цінностей із культової споруди, з урахуванням досягнень вітчизняної кримінально-правової теорії, з метою подальшого використання ознак таких кримінальних правопорушень у формуванні криміналістичної характеристики.

У висновках вказані основні ознаки крадіжки культурних цінностей із культової споруди, які важливі для подальшого формування криміналістичної характеристики такого кримінального правопорушення: 1) потерпілим від даного протиправного діяння може бути: приватна особа, колектив чи держава; 2) таким злочинам притаманний корисливий мотив, що полягає у прагненні злочинця протиправно використати чуже майно (культурні цінності) на свою чи іншої особи користь, або отримати майнову вигоду без обертання чужого майна на свою користь; 3) викрадені культурні цінності є чужими для винної особи, при цьому чужими є культурні цінності, що перебувають у власності чи законному володінні винного; 4) викрадені культурні цінності мають певну вартість, яка встановлюється шляхом проведення експертизи; 5) культурні цінності є майном, речами матеріального світу, яким притаманні специфічні ознаки фізичного, економічного та юридичного характеру; 6) крадіжку характеризують активні дії, що спричиняють матеріальну шкоду певній особі, колективу чи державі; 7) спосіб яким вчиняється крадіжка культурних цінностей – таємний, він є критерієм для її кваліфікації та відмежування від інших форм викрадення такого майна й іншого протиправного заволодіння ним; 8) специфічним способом вчинення крадіжки культурних цінностей є проникнення у приміщення чи сховище, тобто незаконне вторгнення до них будь-яким способом; 9) знаряддями крадіжки культурних цінностей можуть бути предмети чи технічні засоби, які умисно використовувалися особою чи особами, у співучасті з якими було вчинено таку крадіжку; 10) суб'єктом крадіжки культурних цінностей із культової споруди може бути фізична осудна особа, яка досягла 14-річного віку; 11) кваліфікуючими та особливо кваліфікуючими ознаками крадіжки культурних цінностей є вчинення такого злочину: повторно; за попередньою змовою групою осіб; з проникненням у приміщення чи сховище; із завданням значної шкоди потерпілому; у великих розмірах; в особливо великих розмірах; організованою групою.

Ключові слова: крадіжка, культурні цінності, культова споруда, засоби та знаряддя крадіжки, суб'єктивна сторона крадіжки, суб'єкт крадіжки, кваліфікуючі ознаки крадіжки, проникнення до культової споруди, організована група злодіїв, об'єктивна сторона крадіжки.

An analysis of the concept of theft of cultural values from a religious building was carried out, taking into account the achievements of domestic criminal law theory, with the aim of further using the signs of such criminal offenses in the formation of forensic characteristics.

The conclusions indicate the main signs of the theft of cultural values from a place of worship, which are important for the further formation of the criminalistic characteristics of such a criminal offense: 1) the victim of this illegal act can be: a private person, a collective or the state; 2) such crimes are characterized by a self-interested motive, which consists in the desire of the criminal to illegally use someone else's property (cultural values) for his or another person's benefit, or to obtain a property benefit without turning over someone else's property to his own benefit; 3) stolen cultural values are foreign to the guilty person, while cultural values that are in the ownership or legal possession of the guilty person are foreign; 4) stolen cultural values have a certain value, which is established by conducting an examination; 5) cultural values are property, things of the material world, which have specific characteristics of a physical, economic and legal nature; 6) theft is characterized by active actions that cause material damage to a certain person, group or state; 7) the method by which the theft of cultural values is committed is secret, it is a criterion for its qualification and distinction from other forms of theft of such property and other illegal possession of it; 8) a specific way of committing the theft of cultural values is breaking into premises or storage, i.e. illegal intrusion into them in any way; 9) instruments of theft of cultural values can be objects or technical means that were intentionally used by a person or persons with the complicity of such theft; 10) the subject of the theft of cultural values from a place of worship may be a convicted natural person who has reached the age of 14; 11) qualifying and especially qualifying signs of theft of cultural values are commission of the following crime: repeatedly; according to a prior conspiracy by a group of persons; with penetration into premises or storage; with the task of causing significant damage to the victim; in large sizes; in especially large sizes; organized group.

Key words: theft, cultural values, religious building, means and tools of theft, subjective side of theft, subject of theft, qualifying signs of theft, breaking into a religious building, organized group of thieves, objective side of theft.

Постановка проблеми. У ст. ст. 13, 41 Конституції України проголошується, що кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності, а держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання. Схоже положення проголошується і у ст. 1 Протоколу № 1 до Європейської конвенції про захист прав і основних свобод людини. І все ж маємо констатувати, що сучасний світ, незважаючи на високий рівень притаманних йому цивілізації, організації та культури, швидкому опануванню інноваційними технологіями, є досить крихкою структурою у плані потенційних небезпек, що загрожують його стабільності, прогресу та благополуччю.

Державні структури в Україні, усвідомлюючи сучасний стан кризи безпеки у світі, живають значних і різно-

манітних заходів задля подолання таких небезпек. У цьому сенсі право, зокрема кримінальне, відіграє роль, важливість якої важко переоцінити. Воно покликане як запобігати виникненню небезпечних для суспільства умов, використовуючи наявні можливості, так і реагувати на виникнення таких небезпек, та усувати їх наслідки.

Диференціація методик розслідування окремих видів кримінальних правопорушень та формування криміналістичних характеристик таких правопорушень неможливе без врахування їх кримінально-правових ознак. Тому виокремлення складових криміналістичної характеристики крадіжок культурних цінностей із культової споруди має враховувати кримінально-правові ознаки таких кримінальних правопорушень.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Зародження самостійного інституту крадіжки умовно відносять

до XIX ст., фундаторами дослідження цієї проблематики були такі науковці, як: М. І. Бажанов, М. Й. Коржанський, П. С. Матишевський, П. П. Михайленко та інші науковці.

У період незалежної України внесок у становлення та розвиток окремих теоретичних поглядів на проблематику ненасильницьких злочинів проти власності зробили такі вчені, як: Айман Хусейн Мухаммед аль Орімі Айман [1], Д. П. Альошин [2], Ю. А. Дорохіна [3], О. В. Ільїна [4], В. В. Кузнецов [5], В. Г. Кундеус [6], П. В. Олійник [7], А. М. Соловійова [8], І. М. Федулова [9], А. Ю. Швець [10] та інші вчені. Варто зазначити, що в їхніх працях питання кримінально-правової охорони власності розглянуто без урахування предмету злочинного посягання – культурних цінностей, та місця злочину – культова споруда, а саме ці ознаки є важливими для розроблення криміналістичної характеристики таких кримінальних правопорушень та визначення основних напрямів розслідування у криміналістичній методиці цих злочинів.

Метою статті є аналіз поняття крадіжки культурних цінностей із культової споруди, з урахуванням досягнень вітчизняної кримінально-правової теорії, з метою подальшого використання ознак таких кримінальних правопорушень у формуванні криміналістичної характеристики.

Виклад основного матеріалу. Конституція України проголошує, що культурна спадщина охороняється законом (ч. 4 ст. 54); держава забезпечує збереження історичних пам'яток та інших об'єктів, що являють культурну цінність (ч. 5 ст. 54); кожен зобов'язаний не наносити шкоду культурній спадщині (ст. 66). Основний Закон держави проголошує рівність усіх суб'єктів права власності перед законом і забезпечення захисту їх прав державою (ст. 13). У ньому зазначено, що ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності; право власності є непорушним (ст. 41) [11].

Правом власності відповідно до Цивільного кодексу України є право власника на володіння, користування та розпорядження своїм майном за своєю волею, незалежно від волі інших осіб (ст. ст. 316–317). Там же зазначено, що суб'єктами права власності є народ України, фізичні та юридичні особи, держава, територіальні громади (ст. ст. 324–327) [12].

Важливою гарантією рівності захисту усіх форм власності є встановлена в Україні кримінальна відповідальність за злочини проти власності, поза залежністю від того, на яку саме форму власності учинявся замах.

У Кримінальному кодексі України (далі – КК України) відповідальність за злочини проти власності, включаючи протиправні заволодіння культурними цінностями, закріплено у розділі VI «Злочини проти власності» його особливої частини (ст. ст. 185–191). Безпосередньо відповідальність за вчинення крадіжки культурних цінностей із культової споруди передбачена ст. 185 КК України.

Кваліфікація цього кримінального правопорушення передбачає кримінально-правову оцінку такого суспільно небезпечного і протиправного діяння, що порушує право власності на культурні цінності, спричиняє майнову шкоду приватній особі, колективу чи державі й учиняється, зазвичай, із корисливого мотиву.

Родовим і безпосереднім об'єктом злочинів, що передбачені розділом VI Особливої частини КК України є урегульовані законом суспільні відносини власності, і перш за все, відносини щодо володіння, користування та розпорядження майном, у нашому випадку культурними цінностями.

Загальновідомо, що вкрай важливим при кваліфікації злочинів проти власності є *предмет*, до якого належать: чуже майно, що має певну вартість і є чужим для винного, у нашому випадку це культурні цінності.

Закон України «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей» [13] (далі – Закон) визначає культурні цінності – як об'єкти матеріальної та духовної

культури, що мають художнє, історичнє, етнографічне та науковє значення і підлягають збереженню, відтворенню та охороні відповідно до законодавства України. А також конкретизує їх:

- оригінальні художні твори живопису, графіки та скульптури, художні композиції та монтажні з будь-яких матеріалів, твори декоративно-прикладного і традиційного народного мистецтва;
  - предмети, пов'язані з історичними подіями, розвитком суспільства та держави, історією науки і культури, а також такі, що стосуються життя та діяльності видатних діячів держави, політичних партій, громадських і релігійних організацій, науки, культури та мистецтва;
  - предмети музейного значення, знайдені під час археологічних розкопок;
  - складові частини та фрагменти архітектурних, історичних, художніх пам'яток і пам'яток монументального мистецтва;
  - старовинні книги та інші видання, що становлять історичну, художню, наукову та літературну цінність, окремо чи в колекції;
  - манускрипти та інкунабули, стародруки, архівні документи, включаючи кіно-, фото- і фонодокументи, окремо чи в колекції;
  - унікальні та рідкісні музичні інструменти;
  - різноманітні види зброї, що має художню, історичну, етнографічну та наукову цінність;
  - рідкісні поштові марки, інші філателістичні матеріали, окремо чи в колекції;
  - рідкісні монети, ордени, медалі, печатки та інші предмети колекціонування;
  - зоологічні колекції, що становлять наукову, культурно-освітню, навчально-виховну або естетичну цінність;
  - рідкісні колекції та зразки флори і фауни, мінералогії, анатомії та палеонтології;
  - родинні цінності – культурні цінності, що мають характер особистих або родинних предметів (ст. 1).
- У цьому ж Законі зазначено, що відповідно до законодавства України культурними цінностями України є:
- культурні цінності, створені на території України громадянами України;
  - культурні цінності, створені на території України іноземцями чи особами без громадянства, які постійно проживають або проживали на території України;
  - культурні цінності, виявлені на території України;
  - ввезені на територію України культурні цінності, придбані археологічними, археографічними, етнографічними, науково-природничими та іншими експедиціями за згодою відповідних органів країни походження цих цінностей;
  - ввезені на територію України культурні цінності, придбані в результаті добровільного обміну;
  - ввезені на територію України культурні цінності, отримані в дарунок або законно придбані за згодою відповідних органів країни походження цих цінностей;
  - незаконно вивезені культурні цінності України, що перебувають за межами її території;
  - культурні цінності, евакуйовані з території України під час війн та збройних конфліктів і не повернуті назад;
  - культурні цінності, тимчасово вивезені з території України і не повернуті в Україну;
  - культурні цінності, переміщені на територію України внаслідок Другої світової війни як часткова компенсація за заподіяні окупантами збитки (с. 3).

Зазначимо, що аналогічне поняття «культурних цінностей» надається, зокрема, у ст. 1 ч. 4 Закону України «Про музеї та музейну справу» [14] в ч. 2 ст. 1 Закону України «Про культуру» [15], а також у п. 18 ч. 1 ст. 4 Митного кодексу України [16].

КК України у ст. 185 (Крадіжка) передбачає відповідальність за таємне викрадення майна (культурних цінностей) [17].

Викрадення культурних цінностей – це умисне протиправне корисливе заволодіння культурними цінностями шляхом їх вилучення із володіння власника або особи, яка його замінює.

Спосіб вчинення злочину є одним із основних критеріїв для кваліфікації вчиненого і розмежування різних форм викрадення культурних цінностей та іншого протиправного заволодіння ним. Щодо крадіжки культурних цінностей він є таємним.

Як ми вже зазначали вище, родовим і безпосереднім об'єктом крадіжки є відносини власності, тобто відносини щодо володіння, користування та розпорядження культурними цінностями.

Предмет аналізованого нами злочину становить майно (культурні цінності), що має певну вартість і є чужим для винної особи. При цьому культурні цінності (майно) – є речами матеріального світу, яким притаманні специфічні ознаки фізичного, економічного та юридичного характеру.

Фізичні ознаки майна (культурних цінностей) полягають у можливості вилучення, привласнення, споживання, пошкодження, знищення предметів та речей (культурних цінностей) [7, с. 52–54].

Економічні ознаки майна (культурних цінностей) виражені в тому, що воно повинно мати мінову та споживчу вартість; бути відокремленим від природного середовища чи створеним заново; бути здатним задовольняти потреби людини і суспільства. До таких критеріїв, які характеризують соціально-економічні ознаки пропонують відносити: підвищену споживчу вартість, суспільну державну значимість, спосіб виготовлення (зокрема, ручний), вік предмета, унікальність тощо. При цьому, зазначають, що унікальна пам'ятка – єдина серед цінних пам'яток, що містить винятково важливу інформацію про події, явища, факти з усіх сфер життя держави, суспільства чи окремих видатних осіб, і має важливе значення для формування національної самосвідомості українського народу, пам'ятка яка визначає його вклад у всесвітню культурну спадщину, не має собі подібних і щодо походження, змісту, автографічності, наукової, художньої цінності, зовнішніх ознак не може бути відновлена у разі непоправного пошкодження або втрати [7, с. 54–55].

Юридичними ознаками майна (культурних цінностей) є те, що воно має бути чужим для винного; належати за правом власності іншому суб'єктові останнього; не бути предметом злочинів, відповідальність за які передбачена іншими розділами Особливої частини КК України. Чужими визнаються культурні цінності, що не перебувають у власності чи законному володінні винного [10, с. 116; 18, с. 298].

Окремі науковці виділяють ще й *соціальну ознаку*, вказуючи на те, що «з урахуванням соціальної ознаки відбувається віднесення майна, що має особливу історичну, наукову, художню чи культурну цінність до предмета злочину». Зазначаючи, що при кваліфікації злочинів проти власності враховується не тільки економічна, господарська складова предмета, але й у ряді випадків історична, наукова, художня, культурна та інша його цінність» (це стосовно ст. 193 КК України) [8, с. 56–57]. У даному контексті цілком погоджуємося з Ю. А. Дорохіною, що «оптимальне розуміння соціальної складової предмета злочину має важливе значення й щодо злочинів проти власності, особливо щодо тих предметів, які мають особливу історичну, наукову, художню або культурну цінність (спадщину). Безперечно, охорона культурної спадщини в будь-якій розвинутій державі має бути одним з найважливіших завдань, оскільки вона (спадщина) є внеском того чи іншого народу в розвиток людської цивілізації, засобом соціалізації майбутніх поколінь. При цьому злочинні посягання на культурні цінності призводять до того, що суспільство втрачає (нерідко назавжди) частину свого культурного надбання» [3, с. 129].

Вартість чужих культурних цінностей, якими заволоділа винна особа у наслідок вчинення крадіжки, визначається вартістю цього майна, що виражена у грошовій оцінці. Вартість викрадених культурних цінностей визначається шляхом проведення відповідної експертизи.

Як вже зазначалося, крадіжка культурних цінностей – це їх таємне викрадення. *Об'єктивна сторона* цього злочину (ч. 1 ст. 185 КК України) обов'язково включає такі ознаки: дію (таємне, незаконне, безоплатне, поза волею власника вилучення культурних цінностей); наслідок, який полягає у переході культурних цінностей до володіння чи розпорядження іншої особи; причинний зв'язок між дією та наслідком; спосіб вчинення злочину, що характеризується таємністю [19, с. 417].

Якщо мова йде про викрадення культурних цінностей, то під ним розуміють у кримінальному праві «умисне протиправне заволодіння шляхом фізичного вилучення предметами матеріального світу, яким властивий рухомий стан, з будь-яких спонукань усупереч або поза волею потерпілої сторони» [6, с. 6].

Саме способом вчинення злочину (таємний) крадіжка культурних цінностей передусім відрізняється від грабежу (відкритого викрадення культурних цінностей). Розрізняючи крадіжку й грабж культурних цінностей, пропонують виходити зі спрямованості умислу винної особи та даних про те, чи усвідомлював потерпілий характер вчинюваних винною особою дій. У зв'язку з цим, викрадення вважають за доцільне кваліфікувати як крадіжку не лише тоді, коли воно здійснюється за відсутності потерпілого, а й у присутності сторонніх осіб, які не усвідомлюють факту викрадення культурних цінностей і не можуть дати йому належну оцінку (психічно хворі, малолітні). Викрадення культурних цінностей є таємним і у тому разі, коли здійснюється у присутності потерпілого за умови, що винна особа не знає про це чи вважає, що діє непомітно для нього, а також тоді, коли викрадення культурних цінностей вчиняється у присутності особи, якій доручено такі цінності, але вона перебуває у такому стані, який виключає можливість усвідомлювати значення того, що відбувається (сон, непритомність, стан сп'яніння) [19, с. 417].

Викрадення культурних цінностей вважається таємним, якщо воно здійснюється: 1) за відсутності власника чи іншої особи; 2) у присутності власника або іншої особи, але непомітно для них; 3) у присутності власника чи іншої особи, але винний не усвідомлює цього моменту та вважає, що діє таємно від інших осіб (наприклад, дії винного фіксує камера спостереження у церкві, а на екрані монітора охоронець бачить їх); 4) у присутності власника або іншої особи, які через свій фізіологічний або психічний стан (сон, сп'яніння, малолітство, психічне захворювання тощо) чи інші обставини не усвідомлюють факту протиправного вилучення культурних цінностей та не можуть дати йому належну оцінку; 5) у присутності інших осіб, на потурання яких винний розраховує з певних підстав (родинні зв'язки, дружні стосунки, співучасть у вчиненні злочину тощо); однак вчинюване за таких обставин викрадення культурних цінностей перестає бути таємним, якщо зазначені особи дали підстави винному засумніватися щодо їх «мовчання» про його дії; 6) особою, яка не була наділена певною правомочністю щодо викрадених культурних цінностей, а за родом діяльності тільки мала доступ до них (священник, сторож, прибиральниця та ін.) [19, с. 418].

Засобами та знаряддями крадіжки культурних цінностей можуть виступати предмети чи технічні засоби, які умисно використовувалися особою чи особами, у співучасті з якими було вчинено таку крадіжку. Зокрема фомка чи відмичка при вчиненні крадіжки культурних цінностей з проникненням у культову споруду (церкву, синагогу тощо) є знаряддям вчинення такого злочину, а автомобіль, на якому винний вивіз викрадену культурну цінність, – засобом. Деякі предмети можуть бути одночасно як засо-

бом, так і знаряддям вчинення злочину (наприклад, транспортний засіб, яким винний в'їхав у приміщення каплички, зруйнувавши її стіни, задля вчинення крадіжки та на якому вивіз культурні цінності, що перебували у цій культовій споруді). Загалом транспортні засоби можуть бути визнані знаряддям злочину не лише тоді, коли вони використовувалися для безпосереднього заволодіння чужими культурними цінностями, а й тоді, коли без їх використання вчинення крадіжки культурних цінностей було неможливим чи надто складним (транспортування членів злочинної групи до місця вчинення крадіжки культурних цінностей, перевезення викрадених культурних цінностей з місця вчинення злочину тощо) [20, с. 168].

Дії, розпочаті як крадіжка культурних цінностей, але виявлені потерпілим чи іншими особами і, незважаючи на це, продовжені винною особою з метою заволодіння культурними цінностями, належить кваліфікувати як грабіж, а в разі застосування насильства чи висловлювання погрози його застосування – залежно від характеру насильства чи погрози – як грабіж чи розбій.

Крадіжка культурних цінностей є злочином із матеріальним складом. Вона вважається *закінченою* з моменту, коли винна особа вилучила культурні цінності і мала реальну можливість розпоряджатися чи користуватися ними (сховати, передати іншим особам, вжити за призначенням тощо). Якщо особа, яка протиправно заволоділа культурними цінностями, такої реальної можливості не мала, її дії слід розглядати залежно від обставин провадження як закінчений чи незакінчений замах на вчинення відповідного злочину. Закінченим замахом на крадіжку культурних цінностей є дії особи, яка заволоділа ними, але одразу була викрита. Крадіжка культурних цінностей буде закінченою і тоді, коли винна особа вилучила їх, але була викрита й у зв'язку з цим позбавилася викрадених культурних цінностей (наприклад, викинула викрадену ікону) [21, с. 558].

Коли винна особа вже отримала реальну можливість розпорядитися чи користуватися протиправно вилученими культурними цінностями, але застосовує насильство лише з метою уникнути затримання, її дії не можуть визнаватися грабежом, поєднаним із насильством. Залежно від способу вилучення культурних цінностей вони можуть розцінюватися як крадіжка або грабіж. Застосування насильства у такому випадку утворює самостійний склад злочину і потребує окремої кваліфікації залежно від тяжкості наслідків та заподіяної потерпілому фізичної шкоди.

Суб'єкт крадіжки культурних цінностей – фізична осудна особа, яка досягла 14-річного віку [22, с. 495].

Суб'єктивна сторона крадіжки культурних цінностей характеризується прямим умислом і корисливим мотивом. При цьому останній означає, що винний, викрадаючи чужі культурні цінності, прагне одержати у зв'язку із цим матеріальні блага для себе або інших осіб, досягти іншої матеріальної вигоди тощо. Цей мотив завжди є суспільно негативним (низьким).

Перш ніж перейти до аналізу кваліфікуючих ознак крадіжки культурних цінностей в Україні, зазначимо, що Кримінальний кодекс Іспанії передбачає кримінальну відповідальність за кваліфікований склад крадіжки, і серед кваліфікуючих ознак виділяє: крадіжку речі, що має історичну, художню, культурну та наукову цінність [8, с. 155]. Кримінальний кодекс Республіки Азербайджан під розкраданням предметів, які мають особливу цінність, має на увазі розкрадання предметів або документів, які мають особливу історичну, наукову, художню або культурну цінність, незалежно від способу розкрадання [8, с. 219–220]. Пенітенціарний кодекс Естонії передбачає кваліфіковану крадіжку у разі заволодіння предметом, який має велику наукову, культурну або історичну цінність [8, с. 237]. Кримінальний кодекс Хорватії передбачає кримінальну відповідальність за кваліфіковані види крадіжки, зокрема крадіжку культурних цінностей або предмета наукового,

мистецького, історичного чи технічного значення, або з громадської колекції (зібрання), захищеної приватної колекції або виставлені публічно [8, с. 250–251]. Таким чином, як бачимо, у низці кодексів країн замах на культурні цінності шляхом крадіжки є кваліфікуючою ознакою і обтяжує покарання.

Кваліфікуючі ознаки крадіжки культурних цінностей (ч. 2 ст. 185 КК України) є вчинення її: повторно; за попередньою змовою групою осіб.

Зокрема відповідно до п. 1 примітки до ст. 185 КК України *повторним* у ст. 185 визнається злочин, вчинений особою, яка раніше вчинила будь-який із злочинів, передбачених цими ст. ст. 185–187, 189–191, 262 КК України.

Ознака повторності відсутня, якщо за раніше вчинений злочин особу було звільнено від кримінальної відповідальності або якщо судимість за раніше вчинений злочин було погашено чи знято в установленому законом порядку, або якщо на момент вчинення нового злочину минули строки давності притягнення особи до кримінальної відповідальності за раніше вчинений злочин. У разі вчинення кількох посягань на власність перший злочин за відсутності інших кваліфікуючих ознак належить кваліфікувати за частиною першою відповідної статті, а інші як вчинені повторно – за іншими частинами відповідних статей КК України. Неодноразове незаконне вилучення чужих культурних цінностей чи заволодіння ними, що складається із тождесних діянь, які мають загальну мету та із самого початку охоплюються єдиним злочинним наміром на заволодіння конкретними культурними цінностями, слід розглядати як один продовжуваний злочин [22, с. 495; 19, с. 419].

Крадіжку культурних цінностей визнають вчиненою за *попередньою змовою групою осіб* якщо у ній брало участь декілька (двоє і більше) суб'єктів цього кримінального правопорушення, які заздалегідь домовилися про його спільне вчинення. При цьому має бути встановлено, що учасники вчинення крадіжки культурних цінностей групою осіб діяли узгоджено, за спільним умислом, і кожен із них безпосередньо виконував діяння, що повністю чи частково утворює об'єктивну сторону складу злочину. Також є можливим розподіл функцій, за яким кожен співучасник виконує певну роль у вчиненні цієї крадіжки культурних цінностей.

У ст. 26 КК України зазначено, що співучасть у злочині є умисна спільна участь декількох суб'єктів злочину у вчиненні умисного злочину. Тому коли із групи осіб, які вчинили крадіжку культурних цінностей, лише одна особа є суб'єктом злочину, а решта осіб унаслідок неосудності або у зв'язку з недосягненням віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, чи з інших підстав не можуть бути суб'єктами злочину, дії винної особи, яка за таких обставин притягується до кримінальної відповідальності, не можуть розглядатися як вчинення такої крадіжки групою осіб.

У разі, якщо група осіб за попередньою змовою мала намір вчинити крадіжку культурних цінностей, а один із її учасників застосував або погрожував застосуванням насильства, що було небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого, то дії цього учасника мають кваліфікуватися як розбій, а дії інших осіб – відповідно як крадіжка культурних цінностей за умови, що вони безпосередньо не сприяли застосуванню насильства або не скористалися ним для заволодіння культурними цінностями [20, с. 171–172].

Науковці вважають, що дії особи, яка безпосередньо не брала участі у вчиненні крадіжки культурних цінностей, але порадами, вказівками, наданням засобів чи знарядь або усуненням перешкод сприяла вчиненню такого злочину іншими співучасниками, а також яка заздалегідь обіцяла переховати злочинця, знаряддя чи засоби вчинення правопорушення, сліди злочину або предмети, здобуті протиправним шляхом, придбати чи набути такі предмети або

іншим чином сприяти приховуванню злочину, мають бути кваліфіковані як співучасть у вчиненому у формі *пособництва* з посиланням на ч. 5 ст. 27 КК України [19, с. 420].

Особливо кваліфікуючими ознаками крадіжки культурних цінностей є вчинення такого злочину: з проникненням у культову споруду; із завданням значної шкоди потерпілому (ч. 3 ст. 185 КК України); у великих розмірах (ч. 4 ст. 185 КК України); в особливо великих розмірах; організованою групою (ч. 5 ст. 185 КК України).

Специфічним способом вчинення викрадень культурних цінностей є *проникнення у культову споруду*, під яким слід розуміти незаконне вторгнення до неї будь-яким способом (із застосуванням засобів подолання перешкод або без їх використання; шляхом обману; з використанням підроблених документів тощо чи за допомогою інших засобів), який дає змогу винній особі викрасти культурні цінності без входу до культової споруди. Вирішуючи питання про наявність у діях винної особи цієї кваліфікуючої ознаки, доцільно з'ясувати, з якою метою особа опинилася у культовій споруді та коли саме у неї виник умисел на заволодіння культурними цінностями. Викрадення культурних цінностей не можна розглядати за ознакою проникнення до культової споруди, якщо умисел на викрадення культурних цінностей у особи виник під час перебування у приміщенні цієї культової споруди. Якщо ж дії, розпочаті як крадіжка, поєднана із проникненням до культової споруди, переросли у грабіж чи розбій, вчинене кваліфікується відповідно за ч. 3 ст. 186 або ч. 3 ст. 187 КК України.

Науковці вважають, що проникнення є не технічним терміном, а юридичним; головне у ньому не фізичне перебування (перебування), не фізичний рух, а його юридичний зміст, тобто з дозволом чи без нього особа перебувала у культовій споруді; легально чи нелегально вона опинилася, потрапила, вторглася до таких об'єктів. Проникнення вважається вчиненням без дозволу, поза волею присутніх або на даний час відсутніх службових чи матеріально-відповідальних осіб або громадян, які перебувають (працюють, беруть участь у релігійному обряді) у культовій споруді. Крім описаних вище способів, проникнення може бути вчинене із подоланням опору певних осіб (власників культової споруди, осіб які беруть участь у релігійному обряді, продавців церковного краму, охоронців та ін.) або із використанням зручних для винного обставин (наприклад, при залишенні культової споруди незачиненою, без охорони тощо) [19, с. 420].

Викрадення культурних цінностей не може кваліфікуватися як вчинене із проникненням до культової споруди, якщо:

а) винний був допущений до культової споруди уповноваженою особою або особою, яка там мешкає (наприклад, монахами до монастиря) чи опинилася з їх дозволу, за їх запрошенням, або у випадку, коли винний мав право туди потрапити (наприклад, під час виконання релігійного обряду);

б) воно вчинене особами, які працюють у культовій споруді (сторожами, підсобними працівниками чи іншим обслуговуючим персоналом (продавцями релігійного краму, прибиральниками тощо), якщо вони вчинили викрадення культурних цінностей під час роботи чи в інший час, коли їх перебування там не заборонено);

в) воно вчинене особою, яка проживала у культовій споруді (наприклад, монахом у монастирі).

Під проникненням до культової споруди науковці пропонують розуміти:

а) фізичне входження, потрапляння до неї з метою заволодіння культурними цінностями, що знаходяться у ній;

б) доступ до культурних цінностей, що знаходяться у культовій споруді, будь-яким способом (без фізичного входження до неї), який дає змогу заволодіти такими культурними цінностями, вилучити їх із культової спо-

руді; поняття «проникнення» містить фізичний і юридичний (психологічний) критерій [21, с. 560].

Характерними рисами фізичного критерію «проникнення» вважаються: а) факт входження чи потрапляння до культової споруди; б) спосіб, місце, час та обставини (існуючий режим доступу до культурних цінностей, які там знаходились), за яких відбулося входження чи потрапляння до культової споруди.

Характерними рисами юридичного (психологічного) критерію «проникнення» пропонують вважати: а) незаконність входження до культової споруди (за відсутності в особи права перебувати там, де знаходиться культурна цінність, на заволодіння якою спрямовані дії цієї особи); б) мета, яку переслідує особа, що вчиняє таке входження, усвідомлення характеру (перебігу) вчинюваного нею суспільно небезпечного діяння, зокрема й факту незаконного проникнення (входження чи потрапляння) до культової споруди, передбачення наслідків свого діяння.

Маємо зазначити, що у кримінальному праві наявне таке поняття як «інше приміщення», під яким розуміють різноманітні постійні, тимчасові, стаціонарні або пересувні будівлі чи споруди, що призначені для розміщення людей або матеріальних цінностей (виробниче або службове приміщення основної культової споруди, гараж, інша будівля господарського призначення, відокремлена від житлових будівель тощо).

Також у кримінальному праві існує поняття «сховище», під яким розуміють певне місце чи територію, що відведені для постійного чи тимчасового зберігання культурних цінностей. Таке місце чи територія мають засоби охорони від доступу до них сторонніх осіб (огорожа, наявність охоронця, сигналізація тощо). При цьому, науковці зазначають, що не може визнаватися «сховищем» неогорожена і така, що не охороняється, площа або територія, на яку вхід сторонніх осіб є вільним, а також та, що була відведена та використовується для вирощування продукції чи випасу тварин (наприклад, сад, город, ставок, поле тощо, які знаходяться поблизу монастиря чи іншої культової споруди) [21, с. 560–561].

З метою упорядкування кваліфікації викрадення культурних цінностей вчиненого із проникненням до культової споруди доцільно користуватися правилом виведеним науковцями: крадіжка поєднана з незаконним проникненням до культової споруди, кваліфікуються відповідно за ч. 3 ст. 185 КК України. Додатково за ст. 162 КК України такі дії кваліфікувати не потрібно. Однак, якщо незаконне проникнення до культової споруди поєднане зі вчиненням крадіжки, кримінальну відповідальність за яку з огляду на вартість викраденого законом не передбачено, вчинене належить кваліфікувати за ст. 162 КК України [19, с. 421–422].

Визначення значної шкоди, завданої потерпілому, великих і особливо великих розмірів крадіжки наведено у примітці до ст. 185 КК України (відповідно п. п. 2–4). Зокрема, як бачимо у п. 2 примітки до ст. 185 КК України *значна шкода* визнається наявною за обов'язкової сукупності двох умов: урахування матеріального становища потерпілого та розміру заподіяних йому збитків. З'ясовуючи матеріальне становище потерпілого пропонується у кожному конкретному випадку зважати на такі обставини, як соціальний стан потерпілого, його працездатність, розмір заробітної плати та інші доходи, кількість членів сім'ї, наявність на його утриманні малолітніх, хворих, непрацездатних тощо. При цьому значною шкодою визнається така, якою потерпілому спричинені збитки на суму від 100 до 250 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Вчиненим у *великих розмірах* згідно з п. 3 примітки до ст. 185 КК України визнається крадіжка, вчинена однією особою чи групою осіб на суму, яка у 250 і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян на момент вчинення такого кримінального правопорушення.

Згідно п. 4 примітки до ст. 185 КК України у ст. 185 КК України вчиненою в *особливо великих розмірах* визнається крадіжка, що скоєна однією особою чи групою осіб на суму, яка у 600 і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян на момент вчинення такого кримінального правопорушення [10, с. 154–156; 21, с. 561].

Вчинення особою кількох посягань на чужі культурні цінності, загальна вартість яких становить великий або особливо великий розмір, може бути кваліфіковано як викрадення у великих чи особливо великих розмірах лише у тому випадку, якщо такі діяння були вчинені одним способом і за обставин, які свідчать про умисел вчинити їх у великому чи особливо великому розмірі. У випадках, коли умисел винного щодо розміру мав неконкретизований характер, вчинене слід кваліфікувати залежно від розміру фактично викрадених культурних цінностей.

Для крадіжки культурних цінностей із культурної споруди, що вчиняється *організованою групою*, притаманні такі ознаки: 1) участь кількох осіб (три і більше); 2) попередня зорганізованість; 3) стійкість; 4) мета вчинення двох і більше злочинів; 5) об'єднаність єдиним планом, відомим усім учасникам групи; 6) розподіл функцій учасників групи, спрямованих на досягнення плану [23, с. 141–143].

Зорганізованість тлумачиться як надання об'єднанню організованого характеру. Тобто групі осіб за попередньою змовою надаються ознаки організованої групи. Попередня ж зорганізованість свідчить про наявність у злочинному об'єднанні усіх ознак його організованості до початку вчинення крадіжки культурних цінностей із культурної споруди. Це об'єднання має визначену законом мінімальну кількість осіб (три і більше), стійкість, розподіл ролей тощо. Про попередню зорганізованість свідчать такі ознаки: наявність організатора (керівника), плану злочинної діяльності, вчинення в минулому кримінальних правопорушень тощо. Зовнішня стійкість у такому об'єднанні може знайти прояв у вигляді ієрархічної побудови та мети вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів [19, с. 98].

Стійкість організованої групи полягає у її здатності забезпечити стабільність і безпеку свого функціонування, тобто ефективно протидіяти внутрішнім чинникам, що можуть її дезорганізувати (наприклад, невизнання авторитету або наказів керівника, намагання окремих членів об'єднання відокремитись чи вийти з нього). Така здатність проявляється у: стабільному складі, тісних стосунках між учасниками, їх централізованому підпорядкуванні, єдиних для усіх правилах поведінки, наявності плану злочинної діяльності й чіткому розподілі функцій. Ознаками стійкості є: попередня злочинна діяльність (спільна діяльність, що передуює вчиненню першого злочину, готування до нього, різні організаційні заходи); існування об'єднання до моменту вчинення його учасниками запланованих злочинів; стабільність об'єднання, зокрема його складу; установлення корупційних зв'язків в органах влади; значна кількість учинених або запланованих кримінальних правопорушень; тривалість функціонування об'єднання; тісні стосунки та взаємозв'язок між співучасниками; життєві заходи забезпечення їх безпеки; створення або використання нелегальних грошових фондів тощо [19, с. 98–99].

План злочинних дій доцільно розглядати у контексті плану вчинення окремого кримінального правопорушення учасниками організованої групи й загалом злочинної діяльності, що здійснюється об'єднання. Такий план може містити відомості про вид злочину, предмет, спосіб, час, місце його вчинення, співучасників, розподіл функцій чи ролей між ними, знаряддя та засоби вчинення кримінального правопорушення тощо. План учинення такого правопорушення має бути відомий усім учасникам групи, однак окремі відомості розголошуються не завжди: план повним обсягом відомий усім співучасникам або ж кожен учас-

ник об'єднання володіє інформацією лише необхідною для виконання покладених на нього організатором функцій [19, с. 99].

Розподіл функцій у злочинному об'єднанні є розподілом обов'язків між його учасниками під час спільного вчинення кримінального правопорушення. Водночас організованої групі, що вчиняє крадіжки культурних цінностей із культурних споруд, є властивий не лише розподіл функцій, але й ролей. Розподіл ролей є різновидом розподілу функцій між різними видами співучасників в ході учинення таких крадіжок. Він визначає структуру злочинного об'єднання. Функція учасника злочинного об'єднання, що вчиняє крадіжки культурних цінностей із культурних споруд – це обов'язок такого учасника, коло діяльності у вчиненні крадіжки, а роль – це становище у структурі злочинного об'єднання, яке зумовлене виконуваними учасником функціями. Роль учасника злочинного об'єднання характеризує певну особу як співучасника (виконавець, організатор, підбурювач та пособник) [19, с. 99].

Доцільно врахувати, що за змістом ч. 3 ст. 28 КК України суб'єктом вчинення крадіжки культурних цінностей із культурної споруди організованою групою може визнаватися лише та особа, яка перебувала в учасниках цього об'єднання, й не тільки та, що брала безпосередню участь в його виконанні але й та, що готувала таку крадіжку.

Варто також врахувати, що організована група яка вчиняє крадіжки культурних цінностей із культурних споруд, не може створюватися одномоментно. Вона «визріває» протягом тривалого часу, шляхом налагодження тісних та довірливих психологічних стосунків, їх спільного узгодження, добору учасників, виникнення між ними ієрархії, розроблення плану конкретних дій тощо.

На вчинення крадіжок культурних цінностей із культурних споруд організованою групою можуть також указувати такі ознаки як «спеціалізація» злочинної діяльності об'єднання, наявність у нього матеріальної бази (наприклад, автомобілів, технічних засобів проникнення до культурної споруди тощо), придбання технічних засобів (наприклад, засобів металорізання, портативних рацій тощо), приміщень (наприклад, для тимчасового переховування культурних цінностей, їх «реставрування» тощо), наявність прикриття злочинної діяльності як своїми силами (наприклад, наявність спеціалізованої «групи безпеки» тощо) так і через сторонніх осіб (наприклад, наявність «інформаторів» у територіальних підрозділах Національної поліції, Служби безпеки України тощо) тощо.

Для прикладу опишемо діяльність та ознаки організованого злочинного угруповання зазначені у вирокі Острозького районного суду Рівненської області.

На протязі липня 2006 р. – квітня 2008 р., ОСОБА_5, діючи умисно, маючи на меті систематичне отримання незаконних доходів на постійній основі для особистого збагачення шляхом вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів, упродовж липня 2006 р. – квітня 2008 р. на території Рівненської, Вінницької, Чернігівської, Хмельницької та Київської областей України систематично вчиняв крадіжки чужого майна з приміщень церков, як самостійно, так і за попередньою змовою із своїм батьком ОСОБА_9, а також у складі створеної та керованої ним злочинної організованої групи, до якої в якості виконавців ним залучені ОСОБА_6, ОСОБА_7 та ОСОБА_8.

Упродовж липня 2006 р. – березня 2008 р. ОСОБА_5, діючи умисно, на території Хмельницької та Вінницької областей України вчинив шість крадіжок чужого майна, пов'язаних із проникненням у приміщення церков та храмів за таких обставин.

В жовтні 2007 р., ОСОБА_5, маючи на меті систематичне отримання незаконних доходів на постійній основі для особистого збагачення шляхом вчинення особливо тяжких злочинів, за місцем проживання в с. Германівка Обухівського району Київської області, утворив

та очолив стійку злочинну організовану групу, до складу якої залучив раніше йому добре знайомих ОСОБА_6, ОСОБА_7 та ОСОБА_8 спільно з якими, відповідно до попередньо розробленого та узгодженого усіма плану злочинних дій, на протязі 2007–2008 рр., вчинив особливо тяжкі злочини, пов'язані з таємним викраденням чужого майна в особливо великих розмірах із приміщень церков на території Чернігівської, Рівненської та Київської областей.

Так, ОСОБА_5, діючи як організатор та керівник утвореного та очоленого стійкого злочинного угруповання, визначав, хто із його учасників прийматиме участь у вчиненні конкретного злочину, організовував, керував та координував дії членів організованої групи. З метою забезпечення мобільності організованої групи використовував автомобілі Rover 75 д. р. з. НОМЕР_4 та Skoda Octavia Elegan д. р. з. НОМЕР_2. Визначав, із яких церков викрадати майно, вивчав можливості та способи проникнення до них, забезпечував злочинну діяльність групи необхідними засобами, а саме: пальчатками, засобами злому перешкод для проникнення до приміщень церков, визначав місця розташування транспортних засобів під час вчинення крадіжок та місця завантаження до них викрадених предметів, усував перешкоди для проникнення до приміщення церков, куди особисто проникав, визначав предмети, які підлягають викраденню, вивозив їх з приміщення церков та спільно з іншими учасниками організованої групи переносив до автомобілів. З метою уникнення викриття злочинної діяльності організованої групи, ОСОБА_5 вживав заходи конспірації, що виразились у створенні під час перевезення викрадених речей колони із декількох автомобілів, в одному з яких перевозили викрадене майно, а інший, у разі небезпеки викриття мав попередити співучасників злочину або привернути на себе увагу правоохоронців чи сторонніх осіб. При цьому ОСОБА_5 контролював транспортування викрадених предметів з місць скоєння злочинів та супроводжував до місця подальшого переховування або реалізації. З метою досягнення мети отримання незаконних прибутків реалізовував викрадені предмети та розподіляв між підлеглими йому учасниками організованої групи грошові кошти, отримані від реалізації викраденого майна. При цьому, частину коштів використовував для забезпечення подальшої злочинної діяльності керованої ним організованої групи.

Відповідно до попередньо узгодженого між усіма учасниками стійкого злочинного угруповання плану злочинних дій та розподілу ролей, з відома та під безпосереднім керівництвом ОСОБА_5, кожен із учасників групи виконував надану йому функцію та у разі потреби був готовий до виконання будь-яких дій, спрямованих на досягнення спільної злочинної мети [24].

Організована група, яка вчиняє крадіжки культурних цінностей із культових споруд, відрізняється від групи осіб за попередньою змовою такими ознаками: 1) міні-

мальною кількістю учасників (у групі осіб за попередньою змовою – двоє й більше, а в організованій групі – троє й більше осіб); 2) ступенем організації (у групі осіб за попередньою змовою наявна попередня змова, а в організованій групі – попередня зорганізованість); 3) характерною для організованої групи стійкістю; 4) метою діяльності об'єднання (якщо група осіб за попередньою змовою створюється з метою вчинення одного злочину, то організована група – для вчинення як мінімум двох кримінальних правопорушень); 5) обов'язковою об'єднаністю учасників організованої групи єдиним планом, відомим усім учасникам групи; 6) обов'язковою наявністю в організованій групі розподілу функцій учасників групи, спрямованих на досягнення плану [19, с. 99].

Висновки. Отже, підводячи підсумок розгляду поняття крадіжки культурних цінностей із культової споруди, вкажемо основні ознаки такого злочину, які важливі для подальшого формування криміналістичної характеристики такого кримінального правопорушення: 1) потерпілим від даного протиправного діяння може бути: приватна особа, колектив чи держава; 2) таким злочинам притаманний корисливий мотив, що полягає у прагненні злочинця протиправно користатися чуже майно (культурні цінності) на свою чи іншої особи користь, або отримати майновою вигоду без обертання чужого майна на свою користь; 3) викрадені культурні цінності є чужими для винної особи, при цьому чужими є культурні цінності, що перебувають у власності чи законному володінні винного; 4) викрадені культурні цінності мають певну вартість, яка встановлюється шляхом проведення експертизи; 5) культурні цінності є майном, речами матеріального світу, яким притаманні специфічні ознаки фізичного, економічного та юридичного характеру; 6) крадіжку характеризують активні дії, що спричиняють матеріальну шкоду певній особі, колективу чи державі; 7) спосіб яким вчиняється крадіжка культурних цінностей – таємний, він є критерієм для її кваліфікації та відмежування від інших форм викрадення такого майна й іншого протиправного заволодіння ним; 8) специфічним способом вчинення крадіжки культурних цінностей є проникнення у приміщення чи сховище, тобто незаконне вторгнення до них будь-яким способом; 9) знаряддями крадіжки культурних цінностей можуть бути предмети чи технічні засоби, які умисно використовувалися особою чи особами, у співучасті з якими було вчинено таку крадіжку; 10) суб'єктом крадіжки культурних цінностей із культової споруди може бути фізична осудна особа, яка досягла 14-річного віку; 11) кваліфікуючими та особливо кваліфікуючими ознаками крадіжки культурних цінностей є вчинення такого злочину: повторно; за попередньою змовою групою осіб; з проникненням у приміщення чи сховище; із завданням значної шкоди потерпілому; у великих розмірах; в особливо великих розмірах; організованою групою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Хусейн Мухаммед аль Ормі. Кримінальна відповідальність за крадіжку і відмінність її від суміжних злочинів за кримінальним правом Йорданії (історія і сучасність): автореф. дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.08. Харків, 2002. 19 с.
2. Альошин Д. П. Кримінальна відповідальність за розкрадання, вчинені у співучасті: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2003. 20 с.
3. Дорохіна Ю. А. Теоретичні проблеми кримінально-правової охорони власності в Україні: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Запоріжжя, 2017. 36 с.
4. Ільїна О. В. Кримінально-правова характеристика кваліфікуючих ознак корисливих злочинів проти власності: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2007. 18 с.
5. Кузнецов В. В. Кримінально-правові норми про відповідальність за крадіжку як інститут кримінального законодавства: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2000. 19 с.
6. Кундеус В. Г. Кримінально-правова характеристика викрадення: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2004. 19 с.
7. Олійник П. В. Предмет злочинів проти власності: поняття, види, кримінально-правове значення: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2010. 20 с.
8. Соловйова А. М. Кримінально-правова охорона власності: порівняльно-правове дослідження: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Ірпінь, 2019. 40 с.
9. Федулова І. М. Кримінальна відповідальність за протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2019. 20 с.
10. Швець А. Ю. Предмет злочинів проти власності у кримінальному праві України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2011. 20 с.

11. Конституція України Основний Закон України від 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 09.07.2024).
12. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 09.07.2024).
13. Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей: Закон України від 21.09.1999 № 1068-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1068-14#Text> (дата звернення: 09.07.2024).
14. Про музеї та музейну справу: Закон України від 29.06.1995 № 249/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/249/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 09.07.2024).
15. Про культуру: Закон України від 14.12.2010 № 2778-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text> (дата звернення: 09.07.2024).
16. Митний кодекс України: Закон України від 13.03.2012 № 4495-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text> (дата звернення: 09.07.2024).
17. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 09.07.2024).
18. Профілактика злочинів: підручник / О. М. Джужа, В. В. Василевич, О. Ф. Гіда та ін.; за заг. ред. О. М. Джужи. Київ: Атіка, 2011. 720 с.
19. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Азаров Д. С., Бабаніна В. В., Вартилицька І. А. та ін.; за заг. ред. О. М. Джужи, А. В. Савченка, В. В. Чернея. Київ: Юрінком Інтер, 2015. 1063 с. (Бюлетень законодавства і юридичної практики України / Юрінком Інтер. 2015. № 7-10).
20. Кваліфікація злочинів, підслідних органам внутрішніх справ: навчальний посібник / В. В. Коваленко, О. М. Джужа, А. В. Савченко та ін.; за заг. ред. В. В. Коваленка; за наук. ред. О. М. Джужи, А. В. Савченка. Київ: Атіка, 2011. 648 с.
21. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України: У 2-х т. / За заг. ред. П. П. Андрушка, В. Г. Гончаренка, С. В. Фесенка. Київ: Алерта: КНТ: Центр учбової літератури, 2009. Т. 1. 964 с.
22. Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш та ін.; за заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Харків: ТОВ «Одісей», 2006. 1184 с.
23. Кузнецов В. В., Савченко А. В. Теорія кваліфікації злочинів: підручник / за заг. ред. В. І. Шакуна. Київ: КНТ, 2011. 320 с.
24. Вирок Острозького районного суду Рівненської області від 16.07.2014 у кримінальній справі № 567/409/14-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/39782816> (дата звернення: 09.07.2024).